

szemle

A beavatás kalandja és a kételyek árnyéka

MÓRICZ ZSIGMOND: NAPLÓK 1926–1929

Az ünnepi könyvhétre megjelent Móricz Zsigmond naplófolyamának második köteteként az író 1926-tól 1929-ig született életrajzi feljegyzéseinek gyűjteménye. Hatalmas könyv, terjedelme a nyolcszáz oldalt is meghaladja, s ugyanabban a rendben épül föl, ahogy az előző, az 1924-től 1925-ig szóló: a tulajdonképpeni napló kiegészül más természetű (részben magától Móricztól, részben másoktól származó) szövegekkel, amelyek hozzájárulnak a feljegyzések – a műfaj sajátosságából következő – hiányos információinak megértéséhez.

Az első naplókötet a reveláció erejével hatott, mert még a Móriczot jól ismerők számára is tengernyi új ismeretet adott mind az életrajzi tényeket illetően, mind pedig az író személyiségére vonatkozóan. Annak a közreadott szövegnek a főszereplője kétségkívül Janka volt, az író első felesége. Férj és feleség, a két karizmatikus személyiség tragikus csatája a feljegyzések árnyalatokig pontos, lélektanilag hiteles, önkínzóan őszinte közlésmódja folytán szemléletes módon bontakozott ki az olvasó előtt, s nem csak az intimitás sejtelmességével, sokkal inkább az összeszikkrazó érzelmek dinamikájával hatott, s vált félelmetesen szuggesztívvé, tette izgalmassá a húszas évek első felének személyes krónikáját.

A most megjelent második rész az író életének érzelmileg kiegyensúlyozottabb szakaszába enged bepillantást, és középpontjába a második asszony, Simonyi Mária kerül. Ez a *Míg új a szerelem* korszaka. Ő jóval kevesebb izgalmat, stresszhelyzetet teremtett Móricz számára, mint az életét eldobó, egzaltált lelkivilágú első asszony, s a feszültséggel terhes élethelyzetek is inkább írhatóak az író féltékenységének rovására, mint az új feleség magatartására. Semmi jel nem utal arra, hogy a színésznő ne viselkedett volna Móricz feleségeként a polgári erkölcs szigorú szabályai szerinti módon, bár az író aggodalmai sem voltak kezdetben indokolatlanok Mária előéletének ismeretében, de később meggyőződhetett, hogy semmi oka erre.

Ha korábban ez nem hangsúlyozódott volna eléggé a Móricz-irodalomban, most kellő nyomatékat kap, hogy a színdarabírás és maga a színház milyen fontos szerepet töltött be az író gondolkodásában. Ha valaki majd vállalkozik arra, hogy részletezően bemutassa a Tháliának elkötelezett Móricz Zsigmondot, s szétszálazza a drámaírársra ösztönző motívumokat, akkor gazdag tényanyagot találhat ebben a naplórészben arra vonatkozólag, hogy az írói ambíció, a gáláns és kezdetben szerelmes férj asszonyának szerepet adni óhajtó gesztusa, illetve az anyagi gondok

szorításában élő, eladósodó családfenntartó kényszerhelyzete milyen arányban vált színpadi művek írására késztető erővé.

Mindazonáltal az 1926-tól 1929-ig tartó, a második kötetben dokumentált életszakasz kevesebb nővumot tartalmaz a korábbi ismert Móricz-biográfiához képest, mint az előző, és a személyiségrajzot is inkább árnyalja, minthogy új jegyekkel egészítené ki. A kötet azonban ennek ellenére is lebilincselő olvasmány, újabb ajándék (ha szabad ezt a metaforát használni egy nem éppen olcsó könyv esetében) az érdeklődők számára.

A szövegek összegyűjtését, a kötet anyagának megszerkesztését, a jegyzet- és előszóírást, a mutatók elkészítését végző Cséve Anna (a sajtó alá rendezésben segítséget nyújtó Szilágyi Zsófia Júliával együtt) példaértékűen alapos, aprólékos, gondos munkát végzett. Az irodalomtudomány, a Móricz-kutatás ezáltal újabb biztos bázishoz jutott (s reményeink szerint a napló további köteteinek gondozásával jut majd), amely elegendő alapul szolgálhat a biztonságosan pontos írói portré megrajzolásához.

Már-már illetlenség, ha ilyen kitűnően szerkesztett, példásan adatolt, jól áttekinthető, eléggé nem dicsérhető munka általam felfedezett egyetlen hibáját kipécézem, de a teljesítmény iránti tisztelet éppen azt kívánja, hogy a teljesség érdekében ezt szövé tegyem, még ha nem is különösebben fontos kérdéstről van szó: egy lábjegyzetet szeretnék kiigazítani.

Móriczot szülőfaluja, Csécsé 1929. június 30-án (amikor a település neve már hivatalosan Tiszacsécsé) nagy ünnepség keretében díszpolgárává választotta. Az erről szóló naplóföljegyzések a most megjelent kötet 456–460. oldalain olvashatók. Ebből idézzük: „A templom előtt a szószerék. A pap szép magas dadogó fiatalember. // A régi papi ház, mint édesapám idejében.” A lábjegyzet a „rég papi ház”-ra vonatkozóan: „Pallagi Józsefné özvegy papné háza, ahol Móricz született.” (457.)

Csak hogy az eredeti, kézirat Móricz-szövegben (amelyet a nyíregyházi Móricz Zsigmond Könyvtár kéziratárában őriznek) nem az áll, hogy „édesapám idejében”, hanem az, hogy „dédapám idejében”. Vajon a naplókiadás szerkesztői miért változtattak az eredetire? A *Lelőhelyek mutatója* szerint nem az eredeti, hanem a Móricz Virág által közölt (egyébként több pontatlanságot tartalmazó) gépiratmásolatból dolgoztak, ám ott is a „dédapám idejében” szerepel (*Móricz Zsigmond szerkesztő úr*, 80.). S ezt bizony Móricz jobban tudta. Ezt írja az *Életem regénye* első fejezetében: „Egy év [1870 – H. P.] két férfit vitt el: a beregújfalusi papot, a nagyapámat, s a rákövetkező tavasz a nagyanyám apját, a csécsi papot. Így lett özvegy papné [...] Hazavágyott a falujába [...] s a bátyja szerezte meg neki ezt a különös telket és házat, mely oly árva magánosságban, vagy úri zárkózottságban állott, mint szemben, a falu túlsó végén a Móricz-porta.”

Ez a különös ház, amely az író szülőháza lett 1879-ben, sosem volt paplak. Nyilas István a testvére számára (de az asszony gyermekei nevére) 1875. október 19-én vásárolta meg Izrael Markovits zsidó kereskedő-kocsmárostól. Tudni érdekes, hogy a parókia, különösképp faluhelyen, mindig a templom közvetlen közelében található, hiszen református szokás szerint, sekrestye nem lévén, a pap palástosan otthonról megy át a templomba istentiszteletet tartani. Márpedig Móricz szülőháza négy-öt percnyi járásra volt a templomtól.

A „régí papi ház” ugyanott állt, közvetlenül a templom mellett (a főutcának azon az oldalán, ahol a Nyilas-házak is), ahol a helyére épült mai (pap híján lakatlan, imaháznak használt parókia; itt őrzik az író születésére vonatkozó bejegyzést tartalmazó anyakönyvet) is áll. Így hát a lábjegyzet helyesen így szólna: A mai református parókia helyén álló régi parókia-épület.

S még egy megjegyzés a naplóval kapcsolatosan! Cséve Anna minden erőfeszítése ellenére marad bennünk némi bizonytalanság egyes szövegrészletek hitelességére vonatkozóan, s az így keletkezett kétségek átsugároz(hat)nak a többire is. Itt van például az 1929. május 16-iki bejegyzés (438.):

„– Itt volt Sipos Józsi bácsi. A milotai pap, akit az Áldozócsütörtökben is említettek [Cséve Anna a szöveget a *Móricz Zsigmond szerkesztő úr* alapján közli, ám ott a hivatkozott helyen az „említették” helyett az „említek” áll – H. P.].

Ő az, aki azt mondta [Móricz Virágnál itt még ez is áll: „(Gaál Endrének)” – H. P.], hogy »ha egy kondásnak emléket állítasz, elmegyek – de Móricz Zsigmond ünneplésére nem megyek«. Úgy haragszik a Fáklya miatt.

S íme itt van, és jól érezte magát, boldogan ment el.”

Meggyőződésem szerint ezt a szöveget nem Móricz Zsigmond írta.

„– Itt volt Sipos Józsi bácsi.” – kezdődik a szöveg. Arról a református lelkésztől van szó, aki Pallagi Gyulának, az író nagybátyjának volt iskolatársa, Móricznak népköltési gyűjtőútjai során szállásadója, valamint *A galamb papné*, az *Árvalányok* és *A fáklya* pap-főhősének modellje. Vajon miért bácsizná az 50 éves Móricz a 62 éves Sipost? Melleleg: a neki ajándékozott könyvekben a dedikáció következetesen „kedves bátyámnak” szól.

A mondat a lehető legegyszerűbb kijelentés, mintha a világ legtermészetesebb eseményéről szólna, holott a két férfi barátsága 1917-ben, *A fáklya* megjelenése után radikálisan megszakadt. A lelkész joggal érezhette úgy, hogy Móricz az ő magánéletének intimitásait tette nyilvánossá, s az egyház életét bíráló nézeteit jobbára a nála szerzett tapasztalatok alapján írta meg. Nehezen eldönthető, hogy Móricz írói igazsága vagy Sipos emberi igazsága itt a fontosabb, de a pap sértődöttsége indokoltnak tűnik. S most ez a megsértett, művelt, büszke, öntudatos ember tizenkét, találkozás és levélváltás nélkül eltelt esztendő után csak úgy megjelenik Móricznál és „jól érzi magát”, s az írónak csak egy primitív, tartalmatlan deisre – „Úgy haragszik a Fáklya miatt” – telik.

Nézzük tovább a szöveget!

„A milotai pap, akit az Áldozócsütörtökben említettek.” Ha Sipos valóban ott járt volna, nyilván azzal kezd, hogy ő már hosszú évek óta nem milotai pap, hanem Túrsvándiban szolgál. S vajon Móricz olyan feledékeny lenne, hogy ne emlékezne a pár héttel korábban a *Pesti Napló*ban megjelent novellájára, ahol sem ő (mint író-narrátor), se a szereplők nem említik Sipos Józsefet? Az a pap, akire a novellában utalnak a szereplők, Sipos Károly (ha önletrajzi kulcstörténetként kezeljük az elbeszélést, amit egyébként indokoltan tehetünk), aki a cselekmény lejátszódása idején a teológiára készülő középiskolás Sipos József édesapja.

De a mondatból a lóláb másként is kilóg. A naplót szerzője önmagának írja. Akkor Móricz magának magyarázza, ki is az említett személy? S ráadásul tévesen?

Ha Sipos boldogan ment el, akkor azt feltételezhetnénk, hogy a két férfi kibékült egymással. (Most tekintsünk el attól, hogy a békülést nem a sértett fél szokta kezdeményezni!) Ám ha így történt, Móricz miért nem jelzi ezt a rendkívüli eseményt legalább egy mondattal, s miért nem mert röviddel ezután közvetlenül Sipos Józsefhez fordulni a csécsei ünnepséggel kapcsolatosan, hanem az ottani lelkeszt kéri fel a közvetítésre? („És most valamire kérlek. Ha csak teheted, menj át Sipos Józsi bátyámhoz Istvándiba, s kérdezd meg, akar-e imát mondani az ünnepélyen.”) A kérést egyébként az istvándi pap udvariasan elhárította, és nem is vett részt a jubileumi ünnepségen.

Móricz ismert életrajzi tényei között nem találunk egyetlen egyet sem, amely legalább közvetett módon igazolná ennek a „naplójegyzetben” említett találkozásnak a tényét, vagy legalább ráutaló mozzanatként lenne kezelhető. De a leírtak egyébként is ellent mondanak a józan logikának és a pszichológiai összefüggéseknek is.

Ezek után fel kell tennünk a kérdést, kitől származhat ez a vendégszöveg? A nyomok egyértelműen Móricz Virághoz vezetnek. Ő a visszaemlékezéseiben is, „idézési” gyakorlatában is igyekezett apja itt-ott megrendülő renoméját visszaállítani. Az említett, Milotához köthető Móricz-prózák református körökben komoly ellenérzéseket váltottak ki. Ez a betoldott „naplófeljegyzés” netán számukra szóló üzenet? Hogy lám, még a közvetlenül érintett, a sértett is megbocsátott az ominózus művekért!

De a konfabulációt hagyjuk meg Móricz Virágnak! A kételkedés jogát meg magunknak! (*Noran*)

HAMAR PÉTER

„ebben az országban nem tudok semmihez kapcsolódni”

MÁRAI SÁNDOR: A TELJES NAPLÓ 1959–1960

„Megint kóválygó, dallamfoszlányszerűen keringő magyar verssorok. Karinthy: »Mert nem mondhatom el senkinek, / elmondom hát mindenkinek«. Boldog költő, akinek még volt »mindenkije«, akinek elmondhatta. Én már csak ezt mondhatom: »Mert nem mondhatom el senkinek, hát nem mondom el senkinek» – írta le 1960 január-februárjának fordulóján naplójába Márai Sándor. Az alkotói reménytelenség és kétségbeesés olyan mélységei áradnak a szavaiból, amelyek túlmutatnak a szerző idevágó korábbi megállapításain, és tömören arról tudósítanak, hogy – legalábbis az alkotói szándék pillanatnyi állása szerint – felhagy az írással. Régi dilemma ez Márainál. Az idézett bejegyzés előtt tizenkét évvel azért hagyta el hazáját, mert a diktatúra kínálta feltételek mellett nem kívánt író maradni. Márainak két rossz választása volt: itthon marad vagy külföldre távozik. Nem akart alkudni, nem